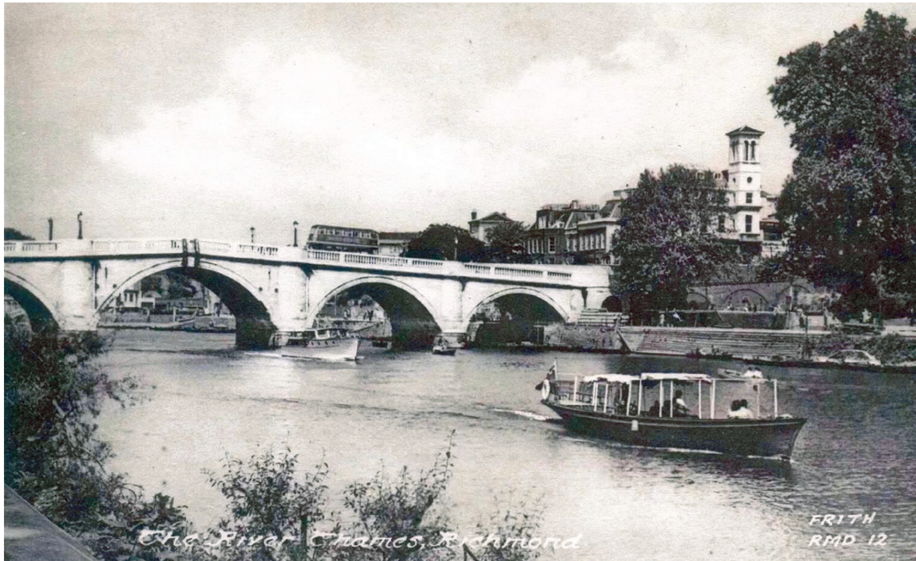

KAYIP SESLERİN İZİNDE
Emre Aracı

Fındıkkıran Balesi'nin Sihirli Dünyasına Bir Yolculuk

Beyaz perdeyi bir bale sahnesine, bale sahnesini hayata dönüştüren, belki bir hayal gibi görünen, ama esasında hakikatin ta kendisi olan o hülyalar eşliğinde, Emre Aracı'nın kaleminden *Andante* sayfalarına dökülen peri tozları eşliğinde *Fındıkkıran Balesi*'nin sihirli dünyasına bir yolculuk…

Heathrow Havaalanı'nda kaldığımız bir hafta boyunca otelimizin kapısından geçen 490 numaralı tek katlı kırmızı Londra belediye otobüsünün son durağında her daim Richmond adını okumak Thames Irmağı kıyısındaki bu tarihî kasabaya bir tür davetiye gibi gelmişti. Noel mevsiminin rengârenk ışıltılı süsleri canlı bir tebrik kartının simli parıltıları gibi gözümüzü okşarken, 1777'de açılan tarihî taş köprüsü ve Viktorya devri fenerleriyle İngiltere'nin pastoral estetiğini hâlâ taçlandırmaya devam eden, geyiklerin dolaştığı yemyeşil parklarıyla tarih ve edebiyatın buluştuğu Londra'nın batısındaki bu şirin kasabada bir anda kendimizi bulmak jet sesleri arasından çıkıp da geçmiş asırlardan kalma masalsı bir yolculuğa adım attığımızı müjdeliyordu. Gerçi Richmond'ı önceden de pek çok defalar ziyaret etmiştim; hatta Virginia Woolf'un hatıralarını "daha doğrusu jurnalini" okuyan Tanpınar'ın "günlüklerinin ışığında" onunla "baş başa" buranın dar sokaklarını yürümüştüm. İnci Enginün ve Zeynep Kerman'ın bize armağan ettikleri Tanpınar günlüklerinin 2 Aralık 1958, Salı gününe geri döndüm. "Dün sabah ışık, sisli Boğaz'dan yelken açmış bir gemi gibi geliyordu. Su ışıkla âdeta kabarmıştı. Şimdi sefil, yağmurlu, kurşun rengi, kül rengi bir gökyüzü. Gri bir deniz. Her şey ıslak ve ölüme mahkûm" diye yazmıştı Tanpınar o gün. Ve aynı satırların devamında "Richmond'da küsuf seyrini", yani güneş tutulmasını anlatan ve kendisini iki bin beş yüz yıllık bir tarih içinde konumlandırarak "eski menhir'lere" benzeten Woolf için "*Orlando*'yu şimdi anlıyorum. Üslup belli. Kendisiyle meşgul, zevklerini kovalıyor" gözlemiyle devam etmişti, (*Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Baş Başa*, Dergâh Yayınları, 2022, s. 127).

Tanpınar'ın ziyaret ettiği yıllarda Richmond ve tarihî köprüsü

Woolf, 1927'deki güneş tutulmasını izlemek için kuzey Yorkshire'daki Richmond'a gitmişti, ama uzun yıllar Thames kıyısındaki Richmond'da da yaşamıştı. Ne de olsa bu güzel kasaba ruhunu dinlendirdiği ve kaleminin büyüsüne teslim olduğu bir sığınaktı. 1915'te eşi Leonard ile taşındıkları Hogarth House modernist edebiyatın mihenk taşı olan eserlerin doğduğu yerdi. Üstelik Tanpınar da 1959'da Richmond'a gelerek kraliyet parkındaki ceylanlar ve geyiklerle "ahbaplık" etmişti. Hatta "Londra'nın benim üzerimdeki tesiri başka bir yıldızda olmak gibi bir şey oldu" diye yazacaktı. Thames Irmağı kıyısındaki kuğular ve ördeklerle ahbaplık ederken, tarihî köprünün kemerli silüetinin suya aksinde biz de o gün yağmurlu, kurşun rengi, kül rengi bir gökyüzü bulmuştuk. Ancak az öncesinde hiç bilmeden girdiğimiz dar bir sokakta önünden geçtiğimiz küçük Curzon Sineması'nın camına yapıştırılmış *Fındıkkıran Balesi*'nin afişinde gözümüze çarpan Noel ağacının süslerinde küçük Clara'nın hayallerinin canlandığına bir an için tanık olarak içimizde bir tür sıcaklık hissi duymuş ve âdeta sihirli bir dünyanın kapılarının şuurumuzda yavaş yavaş açılmaya başladığını hissetmiştik. Royal Ballet'nin Lev Ivanov'un özgün prodüksiyonuna sadık kalarak Sir Peter Wright koreografisiyle ilk olarak 1984 yılında sahnelediği ve her yıl Noel mevsimiyle birlikte yeniden hayat bulan Çaykovski'nin bu klasik eseri 2023 yılında Covent Garden sahnesinde filme çekilmesinin ardından geçen yıl olduğu gibi bu yıl da sinema ekranlarına konuk oluyordu. Richmond'ın 1914'te açılan tarihî New Royalty Sineması'nın yerine inşa edilen Curzon Sineması da iki gösterim için beyaz perdesini *Fındıkkıran*'a ayırmakta hiç tereddüt etmemişti. Daha önce bir sinemada bale hiç izlememiştim, ama o afişin cazibesi ve Richmond'a *Fındıkkıran* için geri dönecek olmak düşüncesi bu deneyimi eşsiz kılmakta gecikmemişti. Üstelik seyirci de operaya gider gibi kadeh ve şampanyalarını beraberinde getirdiği üzere canlı alkışlarla

Royal Ballet'nin *Fındıkkıran* afişi

ÇAYKOVSKI

FINDIKKIRAN

(BALE 2 PERDE)

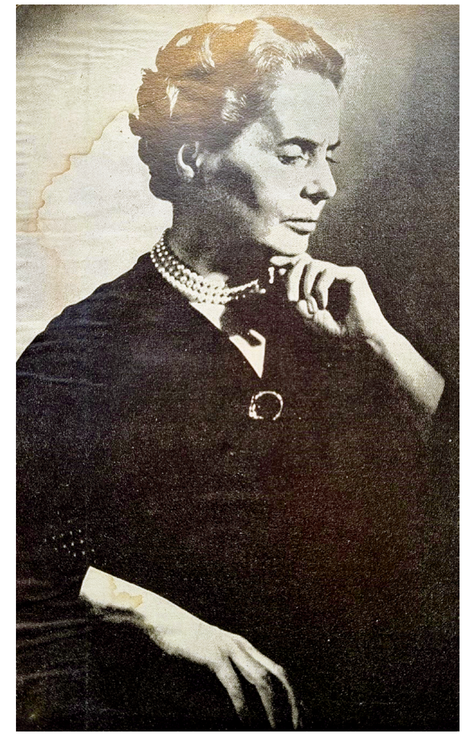
Sanat Danışmanı ve
Sahneye Koyan Ninette de VALOIS
Koreografi Lev IVANOV
Richard GLASSTONE
Orkestra Şefi Alan ABBOTT
Dekor Acar BAŞKUT
Kostüm Osman ŞENGEZER

Fındıkkıran'ın 1968-1969 sezonundaki Türkiye prömiyeri (Emre Aracı koleksiyonu)

o beyaz perdeyi iki saat için Covent Garden'daki Kraliyet Opera Binası'nın sahnesine dönüştürmekte âdeta bir koreograf gibi üzerine düşeni yerine getirmişti. O akşam bedenlerimiz Richmond'da ama ruhlarımız Clara'yla ve Fındıkkıran Prensi'yle birlikte, üzerimizden geçip Heathrow'a doğru yol alan dev uçaklar gibi, Şeker Perileri'nin ülkesine uçup gitmişti.

E. T. A. Hoffmann'ın *Fındıkkıran ve Fareler Kralı* öyküsünden Baba Alexandre Dumas'nın uyarladığı ve librettosunu Marius Petipa'nın hazırladığı *Fındıkkıran Balesi,* ilk kez 18 Aralık 1892'de Saint Petersburg'daki Mariinsky Tiyatrosu'nda sahnelenmişti. Noel gecesi Clara'nın canlanan Fındıkkıran oyuncağıyla zaman ve mekânın ötesine geçen bir maceraya atılmasını, Fareler Kralı'nı yenerek üzerindeki büyü bozulan genç prensle sihirli bir âşk ve gerçek dostluğu keşfetmesini anlatan bu klasik bale, Rusya dışında ilk kez 30 Ocak 1934'te, Londra'daki Sadler's Wells Tiyatrosu'nda sahnelenmişti. Ninette de Valois'nın Vic-Wells Balesi için hazırladığı bu prodüksiyon, Petipa'nın orijinaline dayanarak, Bolşeviklerden kaçarak yanında klasik bale notasyonlarını getiren eski İmparatorluk Balesi yönetmeni Nikolay Sergeyev tarafından sahnelenmişti. Dolayısıyla sonradan Kraliyet Balesi'ne dönüşen Vic-Wells Balesi'nin bu mirası, Richmond'ın beyaz perdesinde Sophie Allnatt (Clara) ve Leo Dixon'ın (Fındıkkıran) başrollerini üstlendiği renkli ve görkemli temsilin köklerini Mariinsky'ye kadar uzatıyordu. O akşam o salonda Kraliyet Balesi'nin genç ve yetenekli solistlerinden Leo Dixon'ın, Birinci Perde'nin sonunda, baledeki hayal dünyasına geçişin başlangıcını simgeleyen ve sihirle büyüyen Noel ağacının tepesindeki yıldız misali parlayan kariyerine tanıklık etmek, Çaykovski'nin yavaşça yükselip âdeta bir tırmanışı andıran 'crescendo'sunda büyünün harekete geçtiğini hissetmekle, gerçek ile hayalin sınırlarının bulanıklaştığı o muhteşem atmosferde, sanatın büyüleyici kudretine teslim olmaktan başka çaremiz kalmadığını bizlere bir kez daha hatırlatmıştı.

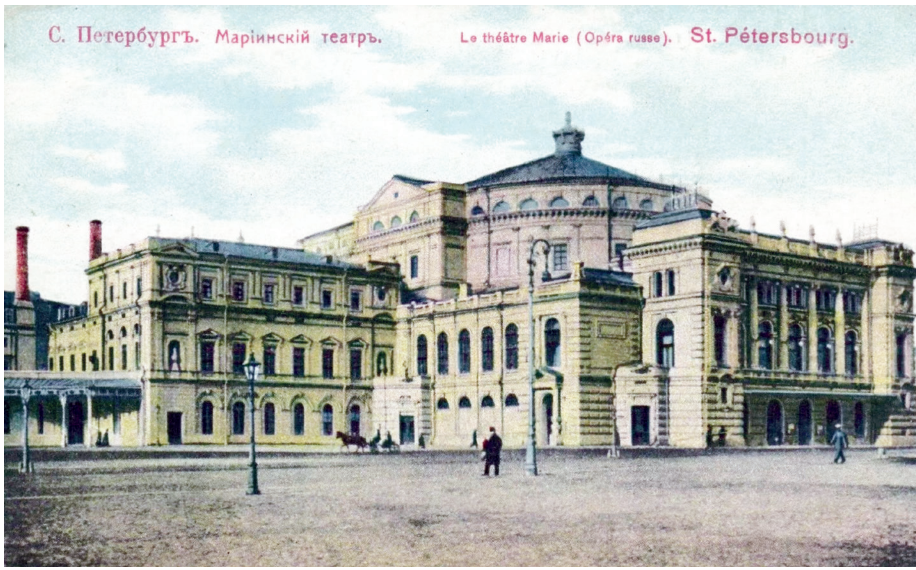
O anda Clara'nın karşısında genç ve yakışıklı bir prens belirirken, benim zihnimde ise ortaokul yıllarımda İstanbul'un eski Atatürk Kültür Merkezi sahnesinde defalarca izlediğim *Fındıkkıran* temsillerinin anıları canlanmıştı. Üstelik arada Londra temsiliyle hiç umulmadık organik bir bağ da vardı, çünkü *Fındıkkıran*'ı Türkiye'ye tanıtan Kraliyet Balesi gibi Türk balesinin de kurucusu olan Ninette de Valois'dan başkası değildi. İlk olarak Devlet Opera ve Balesi *Fındıkkıran*'ı Ankara'da 1968-1969 sezonunda repertuvarına almıştı. Kişisel

Türk balesinin kurucusu Ninette de Valois (Emre Aracı koleksiyonu)

koleksiyonumda, yaprakları su lekesiyle buruşmuş sekiz sayfalık orijinal bir program kitapçığında o günlerde o eseri sahneye koyan insanların emeği hâlâ canlı kalmıştı. E. T. A. Hoffmann'ın öyküsünün 1847'de yayımlanan ilk İngilizce edisyonundan orijinal gravürlerin de yer aldığı bu kitapçıkta baleyi sahneye koyan "Sanat Danışmanı ve Genel Organizatör" Ninette de Valois'nın üç sıra inci kolyesiyle profilden çekilmiş, derin düşüncelere dalmış bir portre fotoğrafı da en başta yer alıyordu. Koreografiyi Lev Ivanov'un orijinaline sadık kalarak Richard Glasstone üstlenmişti. Orkestrayı Alan Abbott yönetmiş, dekoru Acar Başkut, kostümleri ise Osman Şengezer hazırlamıştı. Girişte ise Gültekin Oransay'ın balenin adının "Fındıkkıran" yerine "Cevizkıran" olması gerektiğine dair uzun bir inceleme yazısı yer alıyordu. Clara rolünde Şadan Ergüler, Fındıkkıran rolünde ise Ceyhun Özsoy dans ediyordu.

Balenin Mariinsky Tiyatrosu'ndaki

Fındıkkıran'ın prömiyerinin gerçekleştiği Saint Petersburg'daki Mariinsky Tiyatrosu

prömiyerden sonra bu ilk gösterim karışık tepkiler almış, hikâyenin bölümleri arasındaki bağların zayıf olduğu düşünülmüş ve çocukların sahnede önemli bir yer tutması alışılmadık bulunmuştu. Mariinsky'de 2010 yılının karlı bir Şubat akşamı *Kuğu Gölü*'nü aynı görkemli sahnede izlediğim zaman ben de çocukların kalabalık sayısına hayret etmiştim. Ancak benim katıldığım temsilde çocuklar sahnede değil seyirciler arasındaydılar ve çoğu da Çarlık Rusyası'na doğru bir zaman tünelinden geçilmişçesine şık balo kıyafetleri içerisindeydiler. Âdeta bale içinde bir bale havasında, Mariinsky'nin altın varaklarla bezeli, kristal avizeli o imparatorluk dekorunu tamamlayan doğal figüranlar gibiydiler. Richmond'daki beyaz perde ise Julia Trevelyan Oman'ın 1984'ten bu yana sahnelenen ve bana Rex Whistler'ın neoklasik tasarımlarını anımsatan özenle hazırlanmış dekor ve kostümleriyle, Çaykovski'nin müzik dehasına yaraşır bir lirik estetik sunuyordu. Derin bir gerçekçiliğin bütünüyle sürükleyici bir fanteziye evrildiği bu eşsiz birliktelik, hayal gücümüzün serbestçe kanatlanabileceği doğal bir atmosfer yaratmayı fazlasıyla başarıyordu. Tıpkı içinden kalelerin yükseldiği, ağaçların filizlendiği ve düz sayfalara derinlik kazandırarak hikâyeleri görsel bir şölene dönüştüren o üç boyutlu ve renkli çocuk kitapları gibi, Kraliyet Balesi'nin bu klasik prodüksiyonunu hayranlıkla, o kitabın sayfalarını çevirircesine izledim. Dahası bu klasik eserin, modern baltalarla kesilip bozulmuş, insanı usandıran çağdaş yorumlardan uzak, tüm hassasiyetiyle en ince ayrıntısına kadar sezilen otantik bir yaklaşımla sunulmuş olması bana en derin huzuru vermişti. "Clara ve Fındıkkıran Prensi Şeker ülkesine giderlerken Kar ülkesinden geçerler. Kar Kraliçesi ile Kar Prensi ve Kar Perileri'yle, Kar Taneleri, Clara için dans ederler. Şeker Ülkesi'ne gelen Clara ile Fındıkkıran Prensi'ni Şeker Perileri karşılarlar"; Devlet Opera ve Balesi'nin 1968-1969 sezonundan kalma *Fındıkkıran* kitapçığında balenin ikinci perde konusunu okurken "Madam" olarak bilinen de Valois'nın Türk balesine yapmış olduğu katkıları asla unutmamamız gerektiğini düşünüp durdum.

Richmond'daki Noel süslerinin titrek ışıkları da kar taneleri gibi o akşam karanlığında Thames Irmağı'nda parıldıyordu. Üstelik o ışıltılı ırmak Richmond sınırları içerisindeki Barnes'da 1962-1982 yılları arasında yaşamış olan Dame Ninette de Valois'nın üç katlı mütevazı evinin önünden de akıp gidiyordu. İki yıl önce Thames Irmağı kıyısında yaptığım uzun bir yürüyüş sırasında cephesindeki anı plaketini tesadüfen fark ederek, *Andante*'nin Ağustos 2023 sayısındaki makalemde de değindiğim bu evde, "Madam"ın Ankara'da *Fındıkkıran*'ı sahneye koyduğu yıllarda yaşadığını hatırlamak, Curzon Sineması'nda Çaykovski'nin o meşhur balesini izlerken, kar perilerinin dansı arasında beni çok daha derin ve kişisel bir yolculuğa çıkarmıştı. Üstelik Ninette de Valois'nın hayatı, Çaykovski'nin balesinin asırlık ömrüyle de âdeta yaşıt gibiydi. 6 Haziran 1898'de İrlanda'da doğduğunda, *Fındıkkıran*'ın Mariinsky'deki prömiyerinin üzerinden henüz altı yıl geçmişti. Geleceğin büyük bale hocası Edris Stannus olarak dünyaya gelmiş, sonradan adını Ninette de Valois'ya değiştirmişti. 102 yıl süren ömrü boyunca parlayan kariyerine Sergei Diaghilev'in Ballets Russes kumpanyasında dans ederek başlamıştı. Türk balesinin kurucusu asırları ve çağları birleştiren gerçek bir sanatçıydı. O su lekeleriyle, zamanın ve yaşının dokusunu her dokunuşta bana hissettiren, kendimle yaşıt, bale kitapçığın sayfalarını tekrar çeviriyorum: "Hep birlikte yapılan veda dansından sonra Clara uzaklaşır. Son olarak Clara'yı evine giderken görürüz. Tatlıları ve şekerleri yemekte ve kar taneleriyle oynamaktadır. Acaba bu olup bitenleri yalnızca rüyasında mı görmüştür...". Bu satırlar bana Tanpınar'ın günlüğünden şu kişisel tahlilini anımsatıyor: "Çabuk ve korkunç bir çabuklukla hülyaya kaçıyorum.

Dame Ninette de Valois'nın Barnes'daki evi (Fotoğraf, Emre Aracı)

Daima birkaç ay ötede hatta birkaç sene ötede yaşıyorum. Hülyaya sarf ettiğim saatleri çalışmaya sarf edebilsem", (a.g.e., s. 102). Oysa, Tanpınar'ın da çok iyi bildiği gibi, hülyaya kaçabilmek değil midir yaratıcılığın o hakiki harcını yoğuran? Tıpkı *Fındıkkıran Balesi*'nin sihirli dünyasına bir yolculuk yaparken karşımıza çıkan, beyaz perdeyi bir bale sahnesine, bale sahnesini hayata dönüştüren, belki bir hayal gibi görünen, ama aslında hakikatin ta kendisi olan o hülyalar gibi…

Emre Aracı'nın Andante'deki geçmiş yazılarının tamamına www.emrearaci.weebly.com adresinden ulaşabilirsiniz.